

پیشگفتار مؤلف

از آن زمان که نوبت نبوت نبی رحمت در عرب زدند، اندک اندک خیل شیفتگان، از عرب و عجم و ترک و تازی، کلام ربّانی را شمع خلوت سحر خود ساختند و به جستجوی کیمیای سعادت پرداختند. از آن روز، همه راهها به اسلام و قرآن ختم شد، از آن سوی کاشغر تا قرطبه، همه آنان که در تفکر و تعقل یک سر و گردن از دیگران برتر بودند، با گامهای استوار به سوی قرآن آمدند و به فراگیری آن پرداختند. دانش پژوهان بسیاری در مساجد و مکتبهای بصره و کوفه و بغداد و سپس در مکتبهای شهرهای خراسان و ری و ماوراءالنهر و دمشق و مصر و اندلس زانوی ادب زدند و در باب آیات قرآن بحث و اظهار نظر کردند و «لَمْ و لا تُسَلِّم»ها در انداختند. از میان اینان، قاریان و مفسران و عالمان علوم قرآنی برخاستند که در قرائت، تفسیر، مجاز قرآن و غریب آن، در محکم و متشابه، ناسخ و منسوخ و شأن نزول آیات سرآمد دیگران گشتند و آثار ارزنده‌ای از خود به یادگار گذاشتند. ابن ندیم در مقاله اول کتاب معروف الفهرست متجاوز از ۲۳۰ عنوان از این کتابها را با نام مؤلفان آنها نقل کرده است،^۱ البته روزگار ابن ندیم آغاز نهضت علمی اسلامی است و این حرکت در سده‌های بعدی رشد بیشتری داشته است و در نتیجه عالمانی به ظهور رسیده‌اند که بیشتر زندگی خود را وقف علوم اسلامی ساخته‌اند. در مورد «جلال‌الدین سیوطی» که اصالتاً از خاندانهای ایرانی بوده است،^۲ گفته‌اند که وی

۱. ر. ک.: ابن ندیم، محمد بن اسحاق، الفهرست، ص ۵۳-۶۳.

۲. جلال‌الدین ابوالفضل عبدالرحمن بن ابوبکر سیوطی (۸۴۹-۹۱۱) دانشمند معروف ایرانی‌الاصل مصری است. خانواده او از چند نسل پیش از وی در بغداد می‌زیستند، سپس در اسیوط مصر سکنی گزیدند و در آنجا اعتبار و مناصب عالی یافتند.

۵۶۱ کتاب و رساله در علوم اسلامی نگاشته است. باید اذعان کرد که به اصطلاح امروزیها، پیش‌نیاز همه این علوم، آموزش صرف و نحو بوده است؛ به دیگر سخن، عالمان علوم قرآنی، نخست صرف و نحو فراگرفته‌اند و در آن تبحری حاصل کرده و آنگاه به بحث درباره شیواییهای قرآن و هزار نکته باریک‌تر از مو پرداخته‌اند. بنابراین، نیاز به آموزش صرف و نحو پیش از بسیاری از علوم قرآنی احساس شده و مورد توجه سالکان طریق هدایت واقع شده است. حتی اغلب محققان امیرالمؤمنین علی (ع) را واضع علم نحو دانسته‌اند. ابن ندیم در این باب می‌گوید: «ابوجعفر بن رستم طبری گوید: نحو را از این جهت نحو خوانند که هنگامی که علی (ع) چیزی از اصول آن را به ابوالاسود دوئلی می‌آموخت، او اجازه خواست تا چیزی مانند وی بسازد و از این جهت آن را نحو نامیدند»^۱. به این دانش متبرک، از صدر اسلام در همه مکتبهای علمی اسلامی توجه خاصی بوده است. ابن ندیم مقاله دوم کتاب خود را در اخبار نحویان و لغویان در سه بخش نوشته و از بسیاری از علمای نحو و کتابهای آنان در چهار سده اول اسلامی یاد کرده است.^۲

نگارنده بر آن نیست که در باب تاریخ نحو، عالمان نحو و کتابهای مربوط به آن دانش بحث کند، اما دست کم می‌خواهد بگوید که نزدیک به هزار و چهارصد سال از مولای متقیان (ع) تا ابجدخوانان مکتبها و مدارس و دانشگاههای امروز درباره این دانش به بحث و تفکر و فراگیری پرداخته‌اند و برجستگان آنان نتیجه کوششهای خود را به صورت کتابهای نحو به جوامع علمی عرضه کرده‌اند؛ با وجود این، فراگیری علم نحو برای دانشجویان رشته‌های علوم انسانی، به ویژه دانشجویان رشته زبان و ادبیات فارسی، به عنوان یک مشکل اساسی خودنمایی می‌کند؛ زیرا کتابهای ادبی ما - که به عنوان موارث فرهنگی از پیشینیان به ما رسیده است - از آیات مبارک قرآنی و احادیث هدایت‌بخش نبوی و اخبار ائمه (ع) و آثار صحابه و کلام بزرگان متصوفه و امثال سائره و اشعار شاعران بزرگ انباشته است. این آیات و

۱. الفهرست، ص ۷۰.

۲. همان، ص ۶۹-۱۴۸.

اخبار و امثال و اشعار وقتی برای دانشجویان قابل فهم و لذت‌بخش خواهد بود که مفردات و نقش کلمات در بافت جملات برای دانشجویان مشخص و معین باشد. آنچه نگارنده را برای نوشتن این کتاب جرئت و جسارت بخشیده است، احساس همین نیاز است. با تکیه بر این نکته، بر پایه تجارب سی‌وپنج ساله تدریس عربی در دبیرستانها و دانشگاهها، یادداشتهای خود را به صورت کتاب حاضر به پیشگاه دانشجویان سخت‌کوش و پژوهشگر تقدیم می‌کنم.

یادآوری این نکته را ضروری می‌دانم که به حکم تجربه، تمرین و تکرار پایه و اساس فراگیری است؛ به همین علت، نگارنده پس از پایان هر بحث تمرینهای فراوانی را از آیات قرآنی و احادیث نبوی و کلام امیرالمؤمنین (ع) و اشعار شاعران صاحب‌نام عرب نقل کرده است و نمونه‌ای از تمرین گام‌به‌گام را ارائه کرده، معتقد است که دانشجویان عزیز هر گامی که برمی‌دارند باید با تمرین و ممارست توأم سازند؛ چون تمرین و فراگیری گام‌به‌گام، با تمرینات متوالی، اصل مسلمی است که تجربه آن را اثبات می‌کند.

ناگفته نماند نگارنده ادعا ندارد که این یادداشتهای از هر نظر عاری از عیب و نقص است؛ به همین سبب، از صاحب‌نظران و استادان عزیز انتظار دارد که نظرها و پیشنهادهای دقیق و استادانه خود را از طریق «سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها» برای اینجانب بفرستند که ضمن تشکر از یادآوری عزیزان، در چاپهای بعدی مورد استفاده قرار گیرد.